વર્તમાન માં ભારત ચીન સંબંધો

Mr. Harish Chouhan

Dr. Mukesh Khatik

Abstract

ભારત અને ચીન બંને મિત્ર દેશો હોવા છતાં વર્તમાનમાં બંને દેશો વચ્ચેના સંબંધ સંઘર્ષપૂર્ણ છે. ચીનની વિસ્તારવાદી નીતિને કારણે બંને દેશો વચ્ચેના સંબંધો વણસ્યા છે. ભારત અને ચીન બંને દેશોના આર્થિક સંબંધો ભલે કેટલા પણ સારા હોય પરંતુ રાજકીય પ્રશ્નો(સમસ્યા) નું નિરાકરણ આવું જરૂરી છે. આ સંશોધનમાં સંઘર્ષ ના કારણોની ચર્ચા કરવામાં આવી છે જે ચીનની વિસ્તારવાદી નીતિ ને દર્શાવે છે અને ભારતનું મજબૂત લોકતંત્ર અને તેની સંસદીય પ્રણાલી આ વિસ્તારવાદી નીતિને સાબી નહીં લે.

Keywords: વિસ્તારવાદી, લોકતંત્ર, સંસદીય પ્રણાલી, ડોકલામ, કૈલાસ માનસરોવર, લદાખ

પ્રસ્તાવના

ભારત અને ચીન એ માત્ર પાડોશી દેશો જ નથી, પરંતુ પ્રાચીન કાળથી આ બંને દેશો સાંસ્કૃતિક સંબંધો ધરાવે છે. ઇતિહાસ તેનો સાક્ષી છે. ૧૯૪૭માં ભારત સ્વતંત્ર થયું અને ૧૯૪૯માં કોમિતાંગની સરકારના પતન પછી ચીનમાં સામ્યવાદી સરકારની સ્થાપના થઈ. ભારતના નેતા પંડિત જવાહર લાલ નેહરુ અને ચીનના નેતા ચાઉ એન લાઈ સમાજવાદી વિચારધારાને વરેલા હતા. પરંતુ ત્યારબાદ ચીનની સમાજવાદી વિચારધારાનું સામ્યવાદી વિચારધારામાં પરિવર્તન થયું અને તેણે ૧૯૫૦માં તિબેટ પર કબ્જો કરી લીધો. ૧૯૫૪માં ચીને ભારત સાથે પંચશીલના કરાર કર્યા પરંતુ સામ્યવાદી વિચારધારાના કારણે તેણે આ કરાર નો ભંગ કરી ૧૯૬૨માં ભારત પર હુમલો કર્યો અને ભારતના એક મોટા ભાગ અકસાઈ ચીન પર કબ્જો કરી લીધો.

ત્યારબાદ થી વર્તમાન સુધી બંને દેશોના સંબંધ ઉતાર ચઢાવ ભર્યા રહ્યા છે. ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ, અને વૈશ્વિકરણના પ્રવાહોને ભારત પહેલા ચીને ઓળખી લીધા હતા. તેથી ૧૯૯૧માં ભારતે નવી આર્થિકનીતિનો સ્વીકાર કરતાં ૧૯૯૨માં ચીનના વડાપ્રધાન લીપેંગે ભારતની મુલાકાત લઈ મુંબઈ અને શાંઘાઈ વાણિજ્ય દૂતવાસોનો પ્રારંભ કરાવ્યો. ચીનને વિશ્વનું કારખાનું કહેવામા આવે છે. ચીને ભારતના વિશાળ બજાર(માર્કેટ) નો લાભ લેવા ભારત સાથે સારા સંબંધો સ્થાપવાના પ્રયાસ કર્યા. ૨૧મી સદીની શરૂઆતથી, ભારત અને ચીન વચ્ચેનો

વેપાર ૩ બિલિયન ડોલર થી વધીને લગભગ ૧૦૦બિલિયન ડોલર (૩૨ ગણો) થઈ ગયો છે. વર્ષ ૨૦૧૯માં ભારત અને ચીન વચ્ચેનો વેપાર ૯૨.૬૮ બિલિયન ડોલર હતો. પરંતુ વર્તમાનમાં પણ ચીન તેની સામ્યવાદી વિચારધારાને ત્યાગી શક્યું નથી જેથી તે વારંવાર ભારતની સીમા માં ધૂસણખોરી કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. ૧૫ જૂન ૨૦૨૦ના રોજ ચીની સૈનિકોએ ગલવાન ઘાટી માં ભારતીય સૈનિકો પર હુમલો કર્યો જેથી ભારતના ૨૦ સૈનિકો શહીદ થયા અને ચીનના ૪૨ થી વધારે સૈનિકો ના મોત થયા. ચીનની સામ્યવાદી વિચારધારાના કારણે તેના ૧૭ થી વધારે દેશો સાથે સીમા વિવાદ છે.

ભારત-ચીન સંબંધો નો ઇતિહાસ

ભારત અને ચીન બંને પ્રાચીન પડોશી દેશ છે. બંને વચ્ચે સંપર્કની કડી બૌદ્ધ ધર્મનો ભારતમાં થી થયેલ પ્રચાર છે. બૌદ્ધ ધર્મના પ્રસાર માટે આવેલા યાત્રાળુંઓ એ ભારતની રાજકીય વ્યવસ્થા અને લોક જીવનની પ્રશંસા કરેલી છે. ૧૯૪૭માં ભારત આઝાદ થયું અને ૧૯૪૯માં ચીનમાં સામ્યવાદી ક્રાંતિ થઈ. સામ્યવાદી ચીનને ભારતે માન્યતા આપી તે અમેરિકા સહિતના પશ્ચિમના દેશોને ગમ્યું ન હતું. ૧૯૫૦માં ચીને તિબેટ પર પોતાનો અધિકાર જમાવી તિબેટને પોતાનું રાજ્ય ઘોષિત કર્યું. ભારતે પણ આનો મોટા પાયે વિરોધ ન કર્યો. જૂન ૧૯૫૪માં ભારત અને ચીન વચ્ચે તિબેટ પર કરાર થયો.

એપ્રિલ ૧૯૫૪માં ભારતના વડા પ્રધાન પંડિત જવાહરલાલ નેહરૂ અને ચીનના વડા પ્રધાન ચાઉ-એન-લાઈ એ “હિન્દી ચીની ભાઈ ભાઈ” ના નારા ની સાથે પંચશીલ સિદ્ધાંત પર હસ્તાક્ષર કર્યા.

પંચશીલ ના સિદ્ધાંતો આ પ્રમાણે છે.

- ❖ એકબીજા ની પ્રાદેશિક અખંડતા અને સાર્વભૌમત્વ પ્રત્યે આદર રાખવો .
- ❖ એકબીજા ઉપર આક્રમણ ન કરવું.
- ❖ એકબીજા ની આંતરિક બાબતો માં હસ્તક્ષેપ ન કરવો.
- ❖ પરસ્પર સમાનતા અને લાભ થાય તેવો વ્યવહાર કરવો.
- ❖ શાંતિપૂર્ણ સહ-અસ્તિત્વ નો સ્વીકાર કરવો .

ઓક્ટોબર ૧૯૫૪માં વડાપ્રધાન નેહરૂ એ ચીનની યાત્રા કરી. ૨૮ નવેમ્બર ૧૯૫૬-૧૦ ડિસેમ્બર ૧૯૫૬ ચીનના વડા પ્રધાન ચાઉ-એન-લાઈ ભારતની યાત્રા પર આવ્યા. તેમણે ભારતીય સંસદને સંબોધન કરી અને આ સંબોધનમાં તેમણે ભારત-ચીન મિત્રતાની વાતો કરી અને પંચશીલ ના સિદ્ધાંતોમાં વિશ્વાસ વ્યક્ત કર્યો. ૧૯૫૯માં તિબેટ ખમ્પા ક્ષેત્રમાં ચીની શાસન વિરુદ્ધ વિરોધ ઉઠ્યો, આ વિરોધ ને દલાઈ લામાનું સમર્થન પ્રાપ્ત હતું. ચીની સરકારે આ

વિરોધને કચડી નાખ્યો. આથી ૩૧ માર્ચ ૧૯૫૯માં દલાઈ લામા એ ભારત માં રાજકીય શરણ લીધી. તે બાદ મોટી સંખ્યામાં તિબેટીયન શરણાર્થી ભારત આવ્યા, આ તિબેટીયન શરણાર્થીઓને મસુરીની પાસે વસાવટની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. ૧૯૫૪થી જ ચીન ભારતના ક્ષેત્રોને પોતાનું બતાવતું રહ્યું છે. ૧૯૫૪માં ચીને ભારત સરકારને પત્ર લખીને કહ્યું કે ભારતીય સેનાએ તેના ક્ષેત્ર (ચીન ના ક્ષેત્ર) બુંજે પર ગેરકાયદેસર રીતે અધિકાર કરી લીધો છે. તેનો આ આરોપ ખોટો હતો કારણ કે આ ક્ષેત્ર(બુંજે) એ ભારત માં છે. અને તે બડાહૈતીના નામ થી પ્રસિદ્ધ છે. આથી પહેલા પણ ચીની સરકારે એવા નકશા જાહેર કર્યા હતા જેમાં ભારતીય ક્ષેત્ર ને તેનું ક્ષેત્ર બતાવવામાં હતું. ૨૩ જાન્યુઆરી ૧૯૫૯માં એક પત્ર માં ચીની સરકારે કહ્યું કે ભારત અને ચીન ના મધ્ય કોઈ પણ સીમાનું નિર્ધારણ થયું નથી અને વર્તમાન સીમા ચીન વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલ સામ્રાજ્યવાદી ષડયંત્રનું પરિણામ માત્ર છે. ઓક્ટોબર ૧૯૬૨માં ચીને ભારત પર આક્રમણ કર્યું અને ભારત ના એક મોટા ભાગ અકસાઈ ચીન પર કબ્જો કરી લીધો. ૨૧ ઓક્ટોબરના રોજ ચીને એક તરફી યુદ્ધવિરામ ની ઘોષણા કરી. ડૉ. વી. પી દત્ત ના અનુસાર ચીન દ્વારા ભારત પર આક્રમણ કરવાના ૩ ઉદ્દેશ્ય હતા.

- ❖ પોતાની શક્તિ નું પ્રદર્શન કરવું.
- ❖ ભારત ની નિર્બળતા નું પ્રદર્શન કરવું.
- ❖ ભારત ને આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે અપમાનિત કરવું.

રામચંદ્રા ગુહા પોતાના પુસ્તક “ઈન્ડિયા આફ્ટર ગાંધી” માં નોંધે છે કે એ.ડી ગોરવાલા અને ડી.એફ.કારકા ચીન વિશ્વાસને પાત્ર નથી એવો મત ચીની આક્રમણ પહેલા ધરાવતા હતા. હિંદુસ્તાન ટાઇમ્સમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દેશના સ્વાતંત્ર્ય સેનાની જે.બી.કૃપલાણી પણ આ મત ના હતા. ડૉ.બી.સી.શાહ પણ પોતાના પુસ્તક ‘ભારત ની વિદેશ નીતિ’ માં નોંધે છે. કે “ચીનના ભાવિ લશ્કરી આક્રમણ સામે કેવો વ્યુહ અપનાવવો જોઈએ તે અંગે કોઈ સ્પષ્ટતા સરકારની નીતિમાં પ્રવર્તી નહતી. તે માટે કોઈ સંરક્ષણ નીતિ પણ ઘડવામાં આવી ન હતી. વિદેશ નીતિ અને સંરક્ષણ નીતિ વચ્ચે કોઈ તાલ મેલ કે સંકલન ન હતું”. ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ, અને અને વૈશ્વિકરણના પ્રવાહો ને ભારત પહેલા ચીને ઓળખી લીધા હતા. તેથી ૧૯૯૧ માં ભારતે નવી આર્થિકનીતિનો સ્વીકાર કરતાં ૧૯૯૨માં ચીનના વડાપ્રધાન લીપેંગે ભારત ની મુલાકાત લઈ મુંબઈ અને શાંઘાઈ વાણિજ્ય દૂતવાસો નો પ્રારંભ કરાવ્યો. બંને દેશો વચ્ચે વધુ વેપાર, વિજ્ઞાન અને ટેકનિકલ સહયોગ માટે કરાર થયા. ભારતમાં વિશાળ બજાર મળી શકે છે તે ચીને સમજી લીધું છે. પરંતુ શું માત્ર આર્થિક વિકાસને દેશનું રાષ્ટ્રીય હિત ગણાવી શકાય? કુલદીપ નાયર કહે છે ‘ભારતની મૂળ ચિંતા ચીન દ્વારા પોતાના પ્રદેશો ને કોતરવા અંગે છે.

૧૯૬૨ બાદ વર્તમાન સુધી ભારત અને ચીનના સંબંધો ઉતાર-ચડાવ ભર્યા રહ્યા છે. ૧૫ જુન ૨૦૨૦ના રોજ ચીની સૈનિકોએ ભારતના સૈનિકો પર હુમલો કર્યો આ હુમલા માં ભારતના ૨૦ સૈનિકો શહિદ થયા જ્યારે ચીનના ૪૨ થી વધારે સૈનિકો માર્યા ગયા હતા. ચીન એક સામ્યવાદી વિચારધારા ધરાવતો દેશ છે. તેને તેના પડોસી દેશો જેમાં જાપાન,

વિયતનામ, ઉત્તર કોરિયા, દક્ષિણ કોરિયા, ભૂટાન, કઝાકિસ્તાન, તાજિકિસ્તાન, કિર્ગિસ્તાન, બુનેઈ, લાઓસ, કમ્બોડિયા, મલેશિયા, નેપાળ ની સાથે સીમા વિવાદ છે.

ભારત ચીન વચ્ચે વર્તમાન પ્રશ્નો :-

➤ સ્ટ્રિંગ ઓફ પલ્સ

સ્ટ્રિંગ ઓફ પલ્સ ભારતને ઘેરવા માટે ચીન દ્વારા અપનાવેલી અઘોષિત નીતિ છે. આ નીતિ દ્વારા ચીને ભારતના સમુદ્ર ની આસ-પાસ બંદરગાહો અને નૌસેના ના ઠેકાણા નું નિર્માણ કર્યું છે. જેથી ભારત ને ઘેરી તેના પર દબાણ બનાવી શકાય. જે નીચે આપેલ નકશા થી સમજી શકાય છે.

String of pearls

➤ ડોકલામ વિવાદ:-

ડોકલામ પર ચીનનો અધિકાર છે જ્યારે ભૂતાન તેને પોતાનું ક્ષેત્ર માને છે. ડોકલામ એક વિવાદિત ક્ષેત્ર છે. તે ભારત, તિબેટ અને ભૂતાન ના ત્રિકોણાકાર જંકશન પર સ્થિત છે અને નાથુલા પાસની નજીક છે. આ વખતે નાથુલા પાસ થઈને કૈલાસ માનસરોવર યાત્રાને ચીન દ્વારા રોકી દેવામાં આવી છે. ડોકલામ એક વિવાદિત ક્ષેત્ર છે અને ભૂતાનનો ચીન સાથે લેખિત કરાર છે. જે મુજબ આ ક્ષેત્રમાં શાંતિ જાળવવાની વાત છે. તે ભારત માટે વ્યૂહાત્મક રીતે મહત્વનું સ્થાન છે. આ સ્થાન સિલિગુડીથી માત્ર 30 કિલોમીટર દૂર છે. વિવાદ ત્યારે થયો જ્યારે જૂન ૨૦૧૭માં ચીને ડોકલામ માં રોડ બનાવવાનું ચાલુ કર્યું. ભારતે આ રોડ નિર્માણના કાર્ય ને અટકાવી દીધું. આ રોડના નિર્માણ થી ચીનને વ્યૂહાત્મક રૂપ થી ઘણો લાભ થાત પણ આ રોડ ના નિર્માણ થી ભારત ને સુરક્ષા ની દ્રષ્ટિ એ ખતરો હતો.

દોકલામ પ્લેટૉ, નાથુલા પાસ,

ચીન ના દોકલામ રોડ નિર્માણ થી ભારતની સુરક્ષા વ્યવસ્થા સામે આ પ્રકારના પ્રશ્નો થાત.

- ❖ આ રોડ નું જો નિર્માણ થાય તો ચીની સેના ક્યારે પણ સિલિગુડી કોરિડોર (ચિકન નેક) ને રોકી શકે છે અને ભારતના ૭ રાજ્ય વિખૂટા પડી શકે છે.
- ❖ આ રોડ ના નિર્માણ થી ચીની સેના ઘણા ઓછા સમય માં સિક્કિમ બોર્ડર ની નજીક આવી જાય અને તેનાથી ભારત ની સુરક્ષા સામે પ્રશ્ન ઊભો થાય.

Chicken neck

siliguri corridor

નાથુલા પાસથી સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ તથ્યો

- ❖ નાથુલા હિમાલયનો એક પર્વત પાસ છે, જે ભારતના સિક્કિમ રાજ્ય અને દક્ષિણ તિબેટની ચૂબી ખીણને જોડતો હોય છે. ભારત અને ચીન વચ્ચે 1962 ના યુદ્ધ પછી તે બંધ થઈ ગયું હતું.
- ❖ જો કે, વર્ષ 2005 માં વેપાર માટે ખોલવામાં આવ્યું હતું. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં ભારત અને ચીન વચ્ચેનો 90 ટકા વેપાર નાથુલા પાસ દ્વારા થતો હતો.
- ❖ નાથુલા પાસ ચીન અને ભારત વચ્ચે પરસ્પર કરાર દ્વારા સ્થાપિત ત્રણ ખુલ્લા વેપાર પોસ્ટ્સમાંની એક છે. જ્યારે અન્ય બે હિમાચલ પ્રદેશમાં શિપકી લા અને ઉત્તરાખંડમાં લીપુ લેખ છે.

➤ ભારત ને વેપાર માં આર્થિક નુકસાન (Trade Deficit)

વેપાર ની સ્થિતિ

- ❖ ફેબ્રુઆરી 2020 માં પ્રકાશિત સત્તાવાર આંકડાઓ અનુસાર નાણાંકીય વર્ષ 2019-2020 માં ચીન સાથે ભારત નો વ્યાપાર \$ ૮૯.૭ બિલિયન ડોલર થી ઘટી ને નાણાંકીય વર્ષ 2018-2019 માં ૮૭.૦૭ બિલિયન ડોલર થઈ ગયો.
- ❖ નાણાંકીય વર્ષ 2018-2019 માં ચીનથી ભારત ની આયાત ૭૦.૩૨ બિલિયન ડોલર રહી છે જ્યારે ભારતનો ચીન ને નિર્યાત નાણાંકીય વર્ષ 2018-2019 માં ૧૬.૭૫ બિલિયન ડોલર હતો. આમ નાણાંકીય વર્ષ 2018-2019 માં ચીન સાથે ની ભારત ની વેપાર ખાધ ૫૩.૫૭ બિલિયન ડોલર હતી.

ચીન થી આયાત કરેલા ઉત્પાદનો

ભારત દ્વારા નિકાસ કરેલા ઉત્પાદનો

India's trade relation with China

India runs a trade deficit with China, where it imports a sizeably larger portion of goods than it exports.

Source: Export Import Data Bank, Department of Commerce, Government of India

ભારત ની વેપાર ખાધ

- ❖ ભારત ચીન થી મોબાઈલ ફોન, ટેલિકોમ્યુનિકેશન ના સાધનો, ઇલેક્ટ્રોનિક ગુડ્સ, પ્લાસ્ટિક ના રમકડાં, અને મેડિકલ ના સાધનોની આયાત કરે છે જે ભારતના કુલ આયાત નો ૧૪ ટકા છે.
- ❖ આ ઉપરાંત ભારત દ્વારા કાર અને મોટર સાઇકલ ના ભાગો, ડેરી ઉત્પાદનો, ખાતરો, કોમ્પ્યુટર સંબંધિત ઉપકરણો અને ઊર્જા (Energy) સંબંધિત ઉત્પાદનો ની આયાત કરવામાં આવે છે.
- ❖ છાપકામ ની શાહી, રંગ અને તંબાકુ ઉત્પાદનો પણ આયાત કરવામાં આવે છે.

ભારત દ્વારા નિકાસ કરવામાં આવતા ઉત્પાદનો

- ❖ ભારત ચીનને કૃષિ ઉત્પાદનો, સુતરાઉ કાપડ હસ્તકળા ના ઉત્પાદનો, કાચીલીડ, લોખંડ, સ્ટીલ, તાંબું, ટેલિકોમ સામગ્રી, અને અન્ય વસ્તુઓની નિકાસ કરે છે.
- ❖ ભારત હીરા (Diamond) વેપાર નો કુલ ૩૬ ટકા ચીન ને નિકાસ કરે છે.

કોરોના મહામારી નો ભારત અને વિશ્વ ની અર્થવ્યવસ્થા પર પ્રભાવ:-

કોરોના મહામારી એ ભારત અને વિશ્વની અર્થવ્યવસ્થાને મોટા પ્રમાણે નુકસાન પહોંચાડ્યું છે જે નીચે આપેલ ગ્રાફ દ્વારા સમજી શકાય છે.

Source: Business Today

Source: Tweet of Gita Gopinath, Chief Economist of IMF

- ભારત ને એન.એસ.જી (NSG) ના સદસ્ય બનતા રોકવું;

ચીનના હંમેશા થી એવા પ્રયાસ રહ્યા છે જેથી ભારત પરમાણુ સપ્લાયર ગ્રૂપ (NSG) નું સદસ્ય ન બની શકે. જૂન ૨૦૧૬ માં ભારતે આ મામલે ચીનનો વિરોધ કર્યો હતો. તત્કાલીન વિદેશ સચિવ એસ. જયશંકરે પણ એનએસજીના મુખ્ય સભ્ય દેશોને ભારતને સમર્થન મળે તે માટે સિઓલની યાત્રા કરી હતી.

➤ ગલવાન ઘાટી નો પ્રશ્ન

સામ્યવાદી દેશની નીતિ વિસ્તાર વધારવાની હોય છે. અને આ વિચારધારા ને વરેલા દેશ એ હંમેશા બીજા દેશ ની જમીનને હડપી પોતાનો વિસ્તાર વધારવા માંગતા હોય છે. ૧૯૫૦માં ચીને તેના પડોસી દેશ તિબેટ પર આક્રમણ કરી તેના પર અધિકાર કરી લીધો. ૧૯૬૨ માં ભારત સાથે યુદ્ધ કરી ભારતના એક મોટા ક્ષેત્ર અકસાઈ ચીન પર કબ્જો કરી લીધો. તિબેટ પર અધિકાર જમાવ્યા બાદ તેમના નેતા માયો-જેડાંગે કહ્યું હતું કે તિબેટએ ચીનની હથેળી છે જ્યારે લદાખ, સિક્કિમ, નેપાળ, ભૂટાન, અને અરુણાચલ પ્રદેશ આ હથેળીની આંગળીઓ છે. આ પ્રકારની વિચારધારાએ ચોક્કસ સામ્યવાદી વિચારધારા છે.

લદાખમાં ભારતના રોડ પ્રોજેક્ટ (દારબુક-શ્યોક-દૌલાત બેગ ઓલ્ડિ' -DSDBO) ને રોકવા માટે ચીને ઘણા પ્રયાસ કર્યા જેથી બંને દેશોની સેના વચ્ચે ગલવાન ઘાટી અને પેંગોંગ ત્સે લેક ની નજીક ની સ્થિતિ ઉગ્ર બની હતી અને ૫ મે ૨૦૨૦ના રોજ બંને સેના વચ્ચે ઝડપ થઈ. ત્યાર બાદ બંને દેશો વચ્ચે સૈનિક અધિકારી સ્તર ની મંત્રણા થઈ. કમાન્ડર સ્તર ની બેઠક માં નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે PP-૧૪-૧૫ -૧૭ નામના સ્થળે થી ચીન LAC ની પેલે પાર ખસી જશે પરંતુ ચીની સૈનિકો એ આ નિર્ણય ને માનવાનો ઈન્કાર કર્યો હતો. ભારતીય પક્ષની વારંવાર સમજાવટ છતાં ચીની સૈનિકો માન્યા નહિ. ૧૫જૂન ૨૦૨૦ ના રોજ સમજાવવા ગયેલ ભારતીય સૈનિકો પર ચીની સૈનિકો એ લોખંડ ના સળિયા અને ખિલ્લા ધરાવતી લાકડીઓ દ્વારા હુમલો કરવામાં આવ્યો. આ લોહીયાળ હુમલામાં ૨૦ ભારતીય સૈનિકો શહિદ થયા અને ૪૨ થી વધારે ચીની સૈનિકો ના મોત થયા. ૧૯૬૨ બાદ ભારત અને ચીન વચ્ચે આ સૌથી મોટો સંઘર્ષ હતો. આ પ્રકાર ના હુમલાઓ અને આક્રમકતા ચોક્કસ સામ્યવાદી વિચારધારા ધરાવતા દેશની જ હોઈ શકે.

દૌલાત બેગ ઓલ્ડિ અને ગલવાન ઘાટી

ગલવાન ઘાટી

(ગલવાન ઘાટી મેપ)

ભારત નો પ્રોજેક્ટ દારબુક-શ્યોક-દૌલાત બેગ ઓલ્ડિ' (DSDBO) રોડ :

DSDBO (દારબુક-શ્યોક-દૌલાત બેગ ઓલ્ડિ)

- ❖ આ રોડ દારબુકથી છેલ્લા ભારતીય ગામ શ્યોક સુધી આશરે 255 કિલોમીટરનો છે.
- ❖ આ રોડ લેહને કારાકોરમ પાસથી જોડે છે અને લદાખને ચીનના ઝિનજિયાંગ પ્રાંતથી અલગ કરે છે.
- ❖ આ રોડ ભારત-ચીનના એલએસીની લગભગ સમાંતર છે જે 13,000 ફીટથી 16,000 ફીટ ની ઊંચાઈએ થી પસાર થાય છે.

- ❖ દૌલાત બેગ ઓલિ (DBO-ઇંડિયન મિલેટરી બેઝ) એ શ્યોક અને કારાકોરમ પાસ વચ્ચે 16,000 ફીટથી વધુની ઉંચાઈ પર સ્થિત એક પ્લેટો (પહાર) છે. આ સ્થાન એરફોર્સ માટે ઘણું વ્યૂહાત્મક મહત્વ ધરાવે છે. કારણ કે આ સ્થાન એરફોર્સ માટે સપ્લાય સામગ્રી માટે એડવાન્સ લેન્ડિંગ ગ્રાઉન્ડ(એએલજી) છે.
- ❖ આ મિલેટરી બેઝ અકસાઈ ચીન LAC થી માત્ર ૯ કિલોમીટર દૂર છે.

પેંગોંગ ત્સે લેક:-

ફિંગર(પહાડ ની ચોટીઓ) પર ભારત નો દાવો:-

ભારત નો દાવો છે કે તેનું ક્ષેત્ર ફિંગર ૮ સુધી છે અને ફિંગર ૪ પર ભારત નું મિલીટરી બેઝ છે

ફિંગર (પહાડ ની ચોટીઓ) પર ચીન નો દાવો:-

ચીન નો દાવો છે કે તેનું ક્ષેત્ર ફિંગર ૪ સુધી છે અને તેનો મિલીટરી બેઝ ફિંગર ૮ પર છે.

વિવાદ:-

- ❖ ૪ ફિંગર થી લઈ ૮ ફિંગર સુધી ભારત અને ચીન વચ્ચે નું ક્ષેત્ર વિવાદ નો વિષય છે, ૪ ફિંગર થી લઈ ૮ ફિંગર સુધી બંને દેશો ની સેના પેટ્રોલીંગ કરતી હતી.
- ❖ ૫ અને ૬ મે ના રોજ ચીની સૈનિકો એ ૪ ફિંગર થી પણ અંદર આવી ભારતીય ક્ષેત્ર માં ધૂસણખોરી કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. પેંગોંગ ત્સે લેક માં ચીની સૈનિકો ની ધૂસણખોરી ના કારણે ભારત તથા ચીની સૈનિકો વચ્ચે ઝડપ થઈ.

➤ ચીન દ્વારા ભારત ના ક્ષેત્ર માં ધૂસણખોરી

ચીન દ્વારા ભારત ના ક્ષેત્ર માં ધૂસણખોરી કરવાના મુખ્ય કારણો આ પ્રમાણે છે.

- ❖ ભારત દ્વારા LAC ની નજીક રસ્તાઓ નું નિર્માણ કરવું જેમાં મુખ્ય રોડ દારબુક થી દૌલાત બેગ ઓલિ (ઇંડિયન મિલેટરી બેઝ) સુધી કરવામાં આવે. આ રોડ ના નિર્માણ થી ભારત LAC ની નજીક મજબૂત સ્થિતિ માં હશે. ચીને ભારત ના નિર્માણ કાર્યનો વિરોધ કર્યો છે. જ્યારે ચીન LAC ની નજીક રોડ ના નિર્માણ કરી ચૂક્યું છે.

Major sites of Chinese transgressions on the LAC

Location	2015	2016	2017	2018	2019	Total	%overall
Pangong Tso	164	77	112	72	142	567	25
Trig Heights	92	64	127	99	116	498	22
Burtse	67	50	75	83	157	432	19
Dichu*	69	65	90	37	68	329	14.5
MINOR SITES							
Galawan river	0	1	4	1	0	6	.
Naku La*	0	0	0	2	2	4	.
*Eastern sector, rest western sector							

LAC પર સીમા ઉલ્લંઘન ના કેસ:-

INCIDENTS ON LINE OF ACTUAL CONTROL				
YEAR	WEST	EAST	MID	TOTAL
2019	497	138	28	663
2018	284	89	31	404
2017	337	119	17	473
2016	208	71	17	296
2015	342	77	9	428
(Western, Eastern, Middle sectors)				

- ❖ જ્યારે વિશ્વના દેશોએ કોરોના મહામારી માટે ચીનને જવાબદાર ગણી રહ્યા છે ત્યારે ચીન ભારતના ક્ષેત્રમાં ધૂસણખોરી કરી ભારત પર દબાણ બનાવવા માંગે છે. જેથી ભારત કોરોના મહામારી વિશે ચીનને જવાબદાર ન ગણે.

- ❖ પશ્ચિમી દેશોનું માનવું છે કે ચીને વિશ્વમાં કોરોના વાયરસ ફેલાવ્યો છે જેથી તેની કંપનીઓ ચીન છોડી ભારતમાં આવા માંગી રહી છે. તેથી ચીને ભારતમાં હિંસા નો માહોલ બનાવી આ કંપનીઓને ભારતમાં આવતા રોકવા માંગે છે આ કારણે તે વારંવાર ભારતીય સીમામાં ધૂસણખોરી કરે છે.
- ❖ ચીનની લદાખના પ્રાકૃતિક સંસાધનો પર નજર છે.
- આતંકવાદ વિરુદ્ધ પાકિસ્તાનને મદદ:-
- ❖ ચીનના **CPEC** અને **BRI** જેવા પ્રોજેક્ટ આતંકવાદી સંગઠનોની દયા પર જ ચાલે છે. મસુદ અઝહરને વૈશ્વિક આતંકવાદી જાહેર કરવામાં ચીને UNO માં પાકિસ્તાન ને સમર્થન આપી મસુદ અઝહરને વૈશ્વિક આતંકવાદી જાહેર કરવામાં અડચણો ઊભી કરી હતી જો કે ત્યાર બાદ ભારતને મસુદ અઝહરને વૈશ્વિક આતંકવાદી જાહેર કરાવવામાં સફળતા મળી હતી.
- ❖ BBC ફ્રીયર્સ સમાચાર ના અહેવાલ પ્રમાણે ઉત્તર-પૂર્વ ભારત માં નાગા વિદ્રોહી સમૂહ (National Socialist Council of Nagaland-Unification -**NSCN-U**) ના વડા ખોલે કોનયાક એ દાવો કર્યો હતો કે ભારતના પુર્વોત્તર માં પણ ચીન અગાઉ અનેક આતંકવાદી સંગઠનો ને મદદ કરી રહ્યું છે.
- ❖ ચીન ભારતને એશિયામાં પોતાનો પ્રતિસ્પર્ધી માને છે આવા પ્રયાસો(ભારત માં આતંકવાદ ને પ્રોત્સાહન) દ્વારા ચીન ભારત માં હિંસા અને અવ્યવસ્થા ફેલાવવા માંગે છે. પાકિસ્તાન સમર્થિત આતંકવાદીઓ ને મદદ કરી કાશ્મીર માં અવ્યવસ્થા ફેલાવવા માંગે છે.
- **CPEC (China- Pakistan Economic Corridor) અને BRI (Belt And Road Initiative)**
- ❖ ભારતે ચીન દ્વારા વિત્ત પોષિત CPEC ની ટીકા કરી છે. CPEC ચીનના મુસ્લિમ બહુમતી ધરાવતા ઝિનજિયાંગ (Xinxiang) પ્રાંત ને પાકિસ્તાન ના ગ્વાદર બંદરગાહ થી જોડે છે.
- ❖ આ પરિયોજના POK(પાકિસ્તાન અધિકૃત કાશ્મીર)ના ગિલગિટ-બાલ્ટિસ્તાન થઈ ને નિકળે છે. જેને ભારત પોતાનું ક્ષેત્ર માને છે. આ પરિયોજના નો ભારતે વિરોધ કર્યો હતો.

China- Pakistan Economic Corridor Map

ભારત-ચીન સંબંધો નું ભાવિ

ભારત અને ચીન સહિત એશિયાના તમામ મોટા દેશોએ સમજવું પડશે કે આવનાર સમય એશિયાની જ રહેશે. એક આંકડા મુજબ, આવનાર વર્ષોમાં વૈશ્વિક અર્થવ્યવસ્થામાં એશિયાનો હિસ્સો આશરે 50% થવાની ધારણા છે. આવી સ્થિતિમાં, આ ક્ષેત્રમાં કોઈપણ પ્રકારની તણાવ અને પરસ્પર વિરોધાભાસ ફક્ત વિકાસ અને વૃદ્ધિ ને નુકસાન કરશે. ભારત અને ચીન, આ ક્ષેત્રની સૌથી મોટી શક્તિઓ છે. તેઓએ સ્થિતિ સુધારવામાં મહત્વની ભૂમિકા નિભાવવી પડશે. ભારત અને ચીન બંને દેશો ના સંબંધો માં સુધાર ફક્ત એ દેશો માટે જ નહિ પણ એશિયા માટે મહત્વપૂર્ણ છે. વિશ્વ ની એક તૃતીયાંશ વસ્તી નો સમાવેશ કરતાં આ દેશો વચ્ચે જો વિવાદો નું નિરાકરણ થાય તો આ દેશો ને આગળ વધતાં કોઈ અટકાવી નહિ શકે.

ભારત અને ચીન નું સંરક્ષણ બજેટ, સેના અને અન્ય વિગતો :-

બંને દેશો મોટા પ્રમાણ માં સેના અને પરમાણુ બોમ્બ ધરાવતા દેશો છે. જેથી કોઈ પણ પક્ષ એ બીજા પક્ષ ને હળવાં માં લેવો ન જોઈએ. ચીન ને સમજી જવું જોઈ કે ભારત એ ૧૯૬૨ નું ભારત નથી. જો બંને પક્ષ માં યુદ્ધ થાય તો જીતનાર દેશ જીત નો આનંદ નહીં મનાવી શકે, તેટલું તેને નુકસાન ભોગવવું પડશે. વૈશ્વિકરણ ના યુગ માં યુદ્ધ એ કોઈ પણ દેશ ને ગમે તેમ નથી. વૈશ્વિકરણ ના કારણે ભારત અને ચીન ની અર્થવ્યવસ્થા એક બીજા સાથે જોડાયેલી છે. જો કોઈ એક દેશ ને નુકશાન થશે તો તેનો પ્રભાવ બીજા દેશ પર પણ પડશે. જો ભારત અને ચીન વચ્ચે સીમા વિવાદનું નિરાકરણ કરવામાં આવે તો આંતરરાષ્ટ્રીય રાજકારણ અને પ્રાદેશિક રાજકારણ પર તેની ગંભીર અસર થશે અને તેના વ્યાપક અને દૂરગામી પરિણામો આવશે. વર્તમાન માં બંને દેશો વચ્ચે વિવાદ ના ઘણા મુદ્દાઓ છે છતાં બંને દેશો ના આર્થિક સંબંધો મજબૂત થયા છે. આ આર્થિક સંબંધો નો લાભ લઈ બંને દેશો એ સીમા વિવાદ અને અન્ય વિવાદો નું નિરાકરણ લાવવું જોઈએ. જ્યાં સુધી વિવાદો નું નિરાકરણ ન આવે ત્યાં સુધી વુહાન સમિટ (૨૦૧૮) અને મહાબલીપુરમ સમિટ (૨૦૧૯) જેવી મંત્રણાઓ ચાલુ જ રહેવી જોઈએ. આમ ભારત અને ચીન સંબંધોનો મોટો આધાર આર્થિક બાબતો પર રહેલો છે. પરંતુ રાજકીય પ્રશ્નો પણ એટલા જ મહત્વના બની રહે છે. ભવિષ્યમાં આ બન્ને દેશોના સંબંધો એશિયાના રાજકારણની દિશા નક્કી કરશે મિત્રતાપૂર્ણ સંબંધો બન્ને દેશ માટે ફાયદાકારક રહેશે તેથી વિવાદ મૂકી સંવાદ કરવો જોઈએ.

સંદર્ભ

1. ગુજરાતી સમાચાર પત્રો- દિવ્ય ભાસ્કર, સંદેશ, ગુજરાતી સમાચાર
2. હિન્દી સમાચાર પત્ર- દૈનિક જાગરણ, જનસતા
3. English News Paper- The Economic Times, mint, The Hindu, The Indian Express
4. અન્તરાષ્ટ્રીય રાજનીતિ -ડૉ બી એલ ફડિયા, ડૉ કુલદીપ ફડિયા
5. રાજનીતિ વિજ્ઞાન એક સમગ્ર અધ્યયન- રાજેશ મિશ્રા
6. Drishti IAS- Article, Vision IAS- Article, ધ્યેય-IAS Global મુદ્દે સાપ્તાહિક કાર્યક્રમ
7. You Tube-Channel Study IQ, RS TV, ONLY IAS,

Mr. Harish D. Chouhan
Research Scholar (Ph.D) Reg. No. 8842
Gujarat University, Ahmedabad
&
Dr. Mukesh H. Khatik
(Guide), Head
Dept. of Political Science
Gujarat University, Ahmedabad